

Ivana Prijatelj Pavičić

Š

ibenska Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“ u suradnji s Institutom za povijest umjetnosti iz Zagreba objavila je nedavno monografiju *Horacije Fortezza, šibenski zlatar i graver 16. stoljeća* iz pera Milana Pelca, ravnatelja Instituta za povijest umjetnosti. Ova je knjiga treća u niski njegovih monografija posvećenih istraživanju slavni šibenskih umjetnika 16. stoljeća. Godine 1997. u dvjema je monografijama obradio slavni dvojac šibenskih bakrorezbara i kartografa koji se ubrajaju među najveće predstavnike

IZMEĐU SREDIŠTA I PERIFERIJE

MILAN PELC, *Horacije Fortezza: Šibenski zlatar i graver 16. stoljeća*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti, Šibenik, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", 2004., 123 str., ISBN 953-6106-49-3

crne umjetnosti 16. stoljeća, Martina Rotu Kolunića i Natalea Bonifacia. Najnovija Pelcova knjiga posvećena je dosad nedovoljno poznatom šibenskom zlataru i slikaru Horaciju Fortezzi (rođen oko 1530. u Šibeniku - umro 1596.). Monografija o Fortezzi prva je monografija o nekom domaćem zlataru u hrvatskoj znanstvenoj literaturi, a posvećena je jednom od najistaknutijih zlatara i gravera starije hrvatske umjetnosti čija se djela ubrajaju u najveće umjetničke dosege zlatarstva 16. stoljeća. Djela mu

se nalaze u velikim europskim muzejima, u British Museumu i Victoria & Albert Museumu u Londonu te u Museo Nazionale del Bargello u Firenci.

Izučavanje Fortezze započeto je u 19. stoljeću. Nakon Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Vicenza Miagostovicha, likom i djelom šibenskog zlatara bavili su se don Krsto Stošić, Cvito Fisković, Ivo Lentić te niz drugih hrvatskih i inozemnih istraživača. Šira hrvatska javnost doznala je više o ovom autoru 1982. godine kada je jedan od njegovih najljepših uradaka, mjedeni pladanj ukrašen graviranim prikazima, zaslugom Flore Maroević Turner bio otkupljen na aukciji u Sothebyu za šibenski Muzej grada u kojem je potom bio predstavljen na izložbi koju su organizirale Ksenija Kalauz i Flora Maroević Turner. U svojoj monografiji Pelc istražuje sačuvane arhivske dokumente o Fortezzinom životu, obrazovanju i umjetničkoj djelatnosti, regeste kojih donosi na kraju knjige. Obradujući ga u kontekstu kasno-renesansnog dalmatinskog zlatarstva, Pelc uspoređuje njegova djela sa sačuvanim djelima Stjepana Venzona te Matije i Luke Boričevića. U kontekstu onodobnog venecijanskog zlatarstva, prema mišljenju zagrebačkog povjesničara umjetnosti, Fortezzi je stilski i tematski najbliži bio zlatar i graver Nicolo Rugina.

Putovao je Dalmacijom, radio za predstavnike venecijanske uprave i vojske u Zadru i zasigurno bio u Veneciji. Izrađivao je zlatarske predmete za bogatije domaće naručitelje, lokalne bratovštine, kao i za bogate venecijanske naručitelje. Pelc u monografiji pokušava istražiti i utvrditi kronologiju nastanka pojedinih Fortezzinih djela, kritički se osvrće na neke stare atribucije, a daje i nove atributivne prijedloge. Primjerice, na temelju stilsko-komparativne analize zagrebački povjesničar umjetnosti unosi sumnju u raniju atribuciju vrča iz Museo Correr šibenskom graveru. Atribuirajući mu minijaturu s likom sv. Ivana Krstitelja u matrikuli šibenske Bratovštine sv. Ivana, Pelc otkriva dosad gotovo nepoznat aspekt Fortezzine umjetničke osobnosti, njegovo slikarstvo. Naime, otprije je bilo poznato jedino da je radio na obnovi pale sv. Jurja 1578.

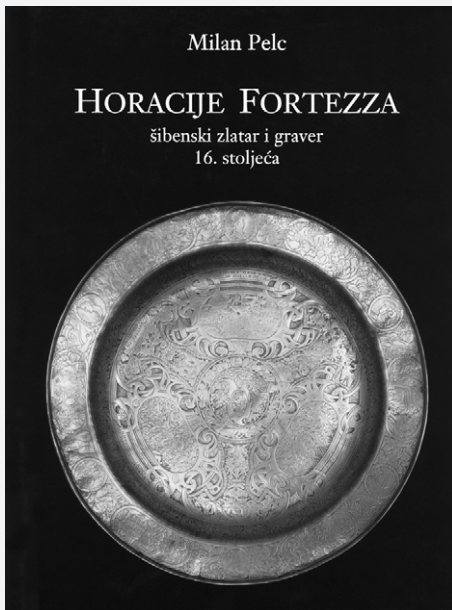
godine za crkvu šibenske Bratovštine di Val verde. Pelc samo načinje problem Fortezze kao slikara ostavljajući budućim istraživačima opusa velikog šibenskog zlatara da rasvijetle tu temu. Na kraju knjige Pelc obrađuje Fortezzine radove u zasebnim kataloškim jedinicama.

Fortezzine posude krase grbovi uglednih venecijanskih obitelji (Grimani, Dolfin, Trevisan, Cicogna i Querini). Pelc pokušava identificirati potencijalne naručitelje tih posuda među pripadnicima spomenutih obitelji koji su obnašali neke od najuglednijih vojnih i upravnih dužnosti u Dalmaciji, kao što su funkcije venecijanskog providura, gradskih knezova i kamerlenga. Zanimljiv je podatak da je samo na jednom Fortezzinom umivaoniku, onom iz Bargella, grb lokalne plemićke obitelji, zadarske obitelji Soppe. Milan Pelc iznosi pretpostavku da bi naručitelj spomenutog pladnja mogao biti istaknuti zadarski plemić Pompej Soppe.

Sudeći po njegovim djelima, Fortezza je bio u doticaju s lokalnim i mletačkim zlatarima. Sudeći po motivima koje je gravirao, čini se da je bio u doticaju s djelima nekih od najpoznatijih grafičara svoga doba. Naime, u njegovim se gravurama mogu, kako pokazuje Pelc - tražiti usporednice s grafikama Biraga-Brescie, Nicoletta da Modene, Andree Mantegne, Marcantonija Raimondija i Philipssa Gallea. Nadalje, čini se da su mu bila dobro poznata ilustrirana izdanja antičkih pisaca poput Tita Livija i Plutarha, iz kojih je crpio literarne predloške za *exempla virtutis*, primjere kreposti koje kao tipičan umjetnik zrelog 16. stoljeća rado unosi u svoja djela. Bili su mu znani talijanski bakrorezi s dekorativnim motivima groteske, mitoloških bića, satira, putta i kandelabra. Pelc pronalazi brojne usporednice između onodobnih popularnih grafičkih listova, ali nijedan direktan uzor. Na temelju toga izvodi zaključak da Fortezza ne kopira doslovno tuđe sheme, nego ih varira i uklapa u vlastiti originalni ornamentalni i narativni repertoar s motivima groteske, arabeske, *rollwerka* i moreske.

Najljepši Fortezzini radovi ukrašeni su, bilo gravurama s antičkim motivima, bilo portretima slavnih

povijesnih ličnosti, careva i vojskovođa, bilo prizorima iz života slavni povijesnih ličnosti. Primjerice, vrč i umivaonik iz Victoria & Albert Museuma krasi portreti i prizori iz života slavni povijesnih ličnosti kao što su Mucije Scevola, Aleksandar Veliki, Hanibal i Pompej. Sedam posuda šibenskog zlatara sadrži lik Scipiona Afričkog. Teme iz rane rimske povijesti višestruko se ponavljaju u Fortezzinim djelima. Sudeći prema tome, u humanističkom okruženju kojem su pripadali Fortezzini naručitelji te su teme bile osobito cijenjene. Općenito uzevši, ikonografija Fortezzinih gravura odraz je kulturnog okruženja u kojem je šibenski zlatar participirao. Analizirajući gravirane portrete rimskih imperatora (Galbe, Vitelija, Klaudija i Julija Cezara) na njegovim posudama, Pelc uočava utjecaj grafičkih portreta rimskih imperatora koje je izradio slavni Marcantonije Raimondi.

Posebnu pažnju Pelc posvećuje pladnju s grbom Grimanijevih iz šibenskog Gradskog muzeja. Vrijeme nakon bitke kod Lepanta i Ciparskog rata našlo je svoj odraz u paralelizaciji rata s Turcima i prizora iz antike na šibenskom pladnju. Fortezza na njemu prikazuje tri prizora iz kosovskog ciklusa u kojima je glavni junak Miloš Obilić. Šibenski zlatar vizualizira priču o Obilićevu junaštvu o kojoj su u njegovo vri-

jeme pisali Petar Hektorović i Mavro Orbini, prenoseći je prvi puta u likovni medij. Na temelju antiturskih prizora koji se nalaze na njemu, Pelc datira pladanj u razdoblje oko godine 1572. u vrijeme Ciparskog rata. Zagrebački povjesničar umjetnosti drži da je njegov naručitelj najvjerojatnije bio Alvise Grimani, generalni providur Dalmacije između 1572. i 1575. godine.

Možemo li u prizorima Obilićeva herojstva na šibenskom pladnju prepoznati slavljenje Kosovske bitke (interpretirane kao pobjede kršćanske vojske nad Turcima) u vrijeme pobjede u bitci kod Lepanta?

U historiografiji i književnosti kasnog šesnaestog i početka sedamnaestog stoljeća Obilić je zadobio dignitet ravan najslavnijim primjerima iz antičke književnosti i povijesti, što je višestruko obrađivano u povijesti književnosti. Među odjecima mita o Obilićevu junaštvu na koje se Pelc poziva držim da je, kada govorimo o ikonografiji šibenskog pladnja, zanimljivo ukazati na dramu *Odvažni Turčin* engleskog dramatičara Thomasa Goffea (1591.-1629.) iz 1619. godine. Goffe u svojoj poznatoj ratničkoj tragediji Miloša Obilića izriječom uspoređuje s velikim ratnicima iz antiturskih vremena kao što su Hektor, Ahil i Aleksandar Veliki. Fortezza je na šibenskom pladnju okružio kosovske scene portretima likova nekolicine antičkih junaka i vojskovođa poput Aleksandra Velikog, Scipiona Afričkog, Korvina, Pompeja i Krasa.

U engleskoj drami sukob turske i srpske vojske prikazan je kao borba za očuvanje vjere, a Miloš Obilić kao pobožan ratnik, nepokolebljiv u svojoj vjeri. Murat je svirep i krvožedan osvajač. Miloš Obilić nadahnjuje se primjerima slavni antičkih junaka. U skladu s tim idealima, smrt nije najskuplja cijena za vječnu slavu. Boreći se protiv turskog sultana Murata, on poput biblijskih junaka Judite ili Davida ostvaruje svoj od Boga dani cilj. Znakovit je dijalog u drami u kojem car Lazar odvrća Obilića od borbe, a Obilić mu odgovara da se oni (Srbi) trebaju ugledati na velike rimske i grčke junake koji nisu pokleli ni pred kakvom opasnošću da bi stekli vječnu slavu. Goffe posuđuje za svoju ratičku

tragediju motive iz Senekinih tragedija iz Lukana. Poznato je da je Goffe našao motiv Kosovske bitke u Englezima tada dobro poznatoj *Općoj povijesti Turaka* Richarda Nolsa (Knollesa) iz 1603. godine. Goffeovo dramatiziranje Kosovskog mita uklapa se u tada popularan način predočavanja turske svireposti i osionosti koju nalazimo u onodobnoj literaturi i likovnoj umjetnosti.

Na šibenskom pladnju i drugim sačuvanim graviranim posudama Fortezza pokazuje crtačku vještinu, bujnu ikonografsku maštu, kompozicijsku domišljatost i duhovitost koje stilom i ikonografijom odaju tipičan kasnomaniristički ukus majstora 16. stoljeća. Ipak, ocjenjujući Fortezzin stvaralački domet u europskom kontekstu, Pelc konstatira da je riječ o „provincijskom majstoru“ (pozivajući se pri tome na Karamanovu definiciju „provincijskog majstora“) kojemu nedostaju gipkost i podatnost vrhunskog crtača i koji se nikada nije uspio vinuti do vrhunskih zlatarskih dometa poput Benvenuta Celinija, i to baš stoga što je cijeli svoj život ostao vezan uz rodni kraj.

Zaista je točno da je Fortezzin rodni kraj bio u drugoj polovini 16. stoljeća provincija u odnosu na umjetnička središta susjedne jadranske obale. Međutim, valja naglasiti da je Šibenik baš u tom stoljeću dao humaniste europskog glasa poput Jurja

Šižgorića, Ivana Tomka Mrnavića i Ivana Polikarpa Severitana, te dvojicu Vrančića - diplomata, historičara, putopisca i pjesnika Antuna Vrančića, tajnika kralja Zapolje, ostrogonskog nadbiskupa i primasa Ugarske i njegova nećaka Fausta Vrančića, biskupa čanadskog, autora djela *Machinae novae*. Istodobna pojava Horacija Fortezze i njegovih sugrađana, grafičara Martina Rote Kolunića i Natalea Bonifacija, trojice najvećih likovnih umjetnika koje je Krešimirov grad dao ne samo hrvatskoj, nego i europskoj umjetnosti, nije mogla biti slučajna. Bilo je to, Turcima u zaleđu usprkos, zlatno doba šibenske povjesnice, kada je Šibenik bio jedno od najjačih izvorišta i rasadišta dalmatinskih humanista, pisaca, teologa i likovnih umjetnika.

Zahvaljujući izdanjima šibenske knjižnice „Juraj Šižgorić“ posvećenim tim slavnim šesnaestostoljetnim Šibenčanima u koje se ubrajaju i tri Pelcove monografije posvećene trolistu najvećih šibenskih likovnih umjetnika (izdane u suizdanju s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom i Institutom za povijest umjetnosti), mi danas o tim velikanima hrvatske povjesnice mnogo više znamo. Stoga držim da uz čestitke autoru monografije o Fortezzi treba zahvaliti i izdavačima na njihovom najnovijem izdavačkom poduhvatu.